

Джерела та література:

1. Потоцький В. П. Релігійне сектантство в Харківській губернії (1861-1917 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / В. П. Потоцький. – Харків : Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2004. – 22 с.
2. Щорічник Свідків Єгови – 2002. – Зельтерс : Товариство Вартової Башти, Біблії і брошур, 2008. – 255 с. (Розділ Росія).
3. Щорічник Свідків Єгови – 2002. – Зельтерс : Товариство Вартової Башти, Біблії і брошур, 2002. – 255 с. (Розділ Україна).
4. Бережко К. Історія Свідків Єгови на Житомирщині / К. Бережко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 182 с.
5. Жилюк С. І. Сектанти України та Волині в 20-х роках ХХ ст. / С. І. Жилюк // Житомирщина на зламі тисячоліть : наук. зб. „Велика Волинь” / відп. ред. М. Ю. Костиця. – Житомир : М.А.К., 2000. – Т. 21. – 390 с. – (Праці Житомирського науково-красназничого товариства дослідників Волині).
6. Berezhko K. Multiple Diktaturerfahrungen der Zeugen Jehovas in der Ukraine im. 20. Jahrhundert / K. Berezhko, W. Slupina // Die Zeugen Jehovas in Ostmittel-, Südost- und Südeuropa : Religion – Staat – Gesellschaft. – 2007. – 8 Jahrgang.
7. Бережко К. Історія Свідків Єгови в Україні : у 5-ти т. / К. О. Бережко. – Феодосія : Арт Лайф, 2011. – Т. 1 : Епоха Дослідників Біблії (кінець ХІХ століття – 1939 рік). Історіографія. – 140 с.

Попова Д.О.**УДК 327 (477+470+571)****КРИМСЬКЕ ПИТАННЯ В УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИНАХ:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Важливість досліджуваної теми викликала неабиякий інтерес до її вивчення з боку українських учених. З огляду на значний масив історіографічних джерел, що зустрічаємо в науковій і навчальній літературі, пропонуємо виокремити кілька груп історіографічних джерел, поділивши їх за проблемами і характеристиками. До першої віднесемо роботи українських істориків, провідних економістів і політологів, що безпосередньо досліджують новітні міжнародні відносини кінця ХХ – початку ХХІ століття, зокрема і українсько-російські взаємини, які так чи інакше торкаються кримського питання.

Серед них у першу чергу привертають увагу роботи українських істориків: В.А. Смолія, С.В. Віднянського, В.Ф. Верстюка, О.В. Гараня, О.І. Гуржія, В.М.Даниленка, С.В. Кульчицького, В.М. Литвина, Р.Г. Симоненка, С.В. Юрченка та багатьох інших. Наукові дослідження представників вітчизняної наукової школи вміщені як в колективних, так і індивідуальних монографіях, а також аналітичних статтях. У зв'язку з зазначеним привертають увагу такі фундаментальні історичні видання Інституту історії України НАН України, як багатотомна «Енциклопедія історії України», підготовлена і видана під головуванням академіка В. А. Смолія; «Історія України» колективу авторів В. Ф.Верстюка, О. В. Гараня, О. І. Гуржія та інших; спільного тринадцяти томного видання Інституту історії України НАН України і Інституту археології НАН України «Україна крізь віки» за редакцією В.А. Смолія; видані спільними зусиллями Інституту історії України НАН України, Канадського інституту українських студій Альбертського університету (м. Едмонтон) та Сіверського інституту регіональних досліджень праці учасників міжнародної наукової конференції «Україна – Росія: діалог історіографій»; спільно з Одеським національним морським університетом – збірника наукових праць «Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри» тощо. Заслужують на увагу також енциклопедичний словник-довідник, у якому в коротких довідках висвітлюються події політики, економіки, культури від часів Давньоруської держави до початку ХХІ ст. Цікаві своєю насиченістю є періодичні видання історичних наукових центрів – «Український історичний журнал», «Історико-географічні дослідження в Україні», «Історіографічні дослідження в Україні», «Надчорномор'я у ІХ ст. до н.е. – на початку ХІХ ст.: студії з історії та археології», збірки «Чорноморська минувшина» – науковий журнал, присвячений історії козацтва Півдня України, журнал «Чорноморський літопис» тощо [1 – 6].

До розробки кримської тематики та українсько-російських відносин долучилися й фахівці Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. У цьому зв'язку слід згадати і про роботи таких відомих корифеїв української науки, як директора Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, академіка Ю. М. Пахомова. Під науковим керівництвом і за його авторської участі побачили світ вагомі теоретичні праці, які можна назвати високим проявом наукової історичної думки в Україні про становлення і розвиток цивілізацій – тритомник «Цивілізаційна структура сучасного світу» авторського колективу провідних українських учених: Ю. М. Пахомова, Є.Є. Камінського, Ю. В. Павленка, С. Б. Кримського, О. Б.Шевчука, О.І.Ковальової, В. К. Гури, Н. М. Ксьондзик та інших [7]. Другий том цього видання присвячений Східно-православній цивілізації, до якої причетні як Україна, так і Росія. Розгорнуту характеристику кримського вузла взаємозалежностей знаходимо у главі сьомій «Зони цивілізаційних стиків: Балкани – Чорноморський басейн – Кавказ». Детально простежуючи процес зародження і становлення цивілізації в цьому регіоні, доктор філософських наук Ю. В. Павленко досліджує історичні корені чорноморської цивілізації, історію чорноморських етносів, доводить причетність їх до давніх греків, у результаті щільних зв'язків яких з місцевим населенням утворилася єдина комунікативна сітка регіону, що зв'язувала його із Середземномор'ям [7, с.525]. Особливість розвитку регіону, як стверджують дослідники, додало його географічне розташування, де зустрілися три цивілізації:

Мусульмансько-Афразійська цивілізація, Антична (Давньогрецька і Греко-Римська) і Ірано-Зороастрійська цивілізації. На глибоке переконання авторів згадуваної вагомої роботи володіння Кримом стає стратегічною задачею будь-якої зовнішньої сили, яка намагається утвердити своє домінування в регіоні. Автори розкривають стратегічне значення регіону, що полягає у транзитному аспекті, у транспортних комунікаційних сітках [7, с.530].

До такого ж висновку приходять і відомий учений академік В. П. Горбулін [8, с.5; 10]. Учений стверджує, що українсько-російські відносини пройшли складний шлях від нерівноправного співробітництва, через поступове охолодження і навіть кризи двосторонніх відносин трансформувалися до жорсткої конкуренції за позиції в Євразії, що розглядається в Кремлі як зона виключних інтересів Росії.

Геополітичні чинники, історичні передумови формування української політики щодо Криму обґрунтовані у працях учених Інституту історії України НАН України, що побачили світ за ініціативи, підтримки і наукової редакції директора Інституту історії НАН України, академіка В. А. Смолія. Так, у колективній аналітичній монографії за його редакцією «Україна: утвердження незалежної держави (1991 – 2001)» завідувач відділу Інституту історії НАН України д.і.н., проф. С. В. Віднянський на широкому фактичному матеріалі показав поступовість розвитку відносин на двосторонньому рівні, навів чітку аргументацію щодо правочинності належності Криму і зокрема, м. Севастополя Україні [9, с. 630; 16].

Значну увагу вітчизняні учені присвятили кризовим ситуаціям навколо кримської проблеми початку 90-х років. Серед них варто згадати таких авторів, як директор Інституту зовнішньої політики д.політ.н., проф. Г. М. Перепелиця, д.політ.н., проф. О. С. Бодрук [10 – 11]. Г. М. Перепелиця в своєму дослідженні «Розподіл Чорноморського флоту як проблема національної безпеки України» зазначав, що переговори щодо розподілу флоту були доволі напруженими. Російська сторона весь час змінювала власні вимоги і підходи до зазначеного питання. На російську користь виступили, на жаль, деякі українські депутати на чолі з керівником комуністичної партії П. Симоненком, який висунув власний законопроект щодо пролонгації перебування російських сил в Севастополі і вимагав вивести до 1 червня 1997 року з Севастополя «українські окупаційні військові частини» [11, с.556].

Широке коло питань українсько-російських двосторонніх відносин в історичній ретроспективі розглядаються в роботах доктора історичних наук С. В. Кульчицького [12–13]. Відомий учений-історик разом з політологом Б. О. Парахонським не тільки висвітлюють низку подій двосторонніх українсько-російських відносин, а й проводять копійкий аналіз щодо історичних витоків і причин ускладнень у взаєминах обох держав.

Безпекові питання української незалежності, формування рівних відносин з Російською Федерацією, наслідки розпаду СРСР, формування нової системи міжнародних відносин – ці та інші питання аналізуються в колективних роботах фахівців безпекової сфери – працівників РНБО України, провідних учених і політиків. Серед їхніх публікацій привертають увагу монографії колективу авторів під редакцією академіка С. І. Пирожкова. Це і книга «Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива», «Україна – Росія: проблеми економічної взаємодії» [14-15] та інші. Автори названих робіт процес формування і розвитку системи національної безпеки України виводять із засад міжнародного права, аналізують широкий спектр загрозливих проблем, що постають перед нашою державою. Росія продовжує недружню практику торговельних обмежень, причому часом нелегітимного характеру (наприклад, уведення української імпортової цукрової квоти призвело до фактичного блокування ввозу даного товару з України в Росію [15, с.7].

В іншій колективній праці «Україна - Росія: концептуальні основи гуманітарних відносин», за науковою редакцією доктора філософських наук, професора О. П. Лановенка йдеться про те, що в умовах пострадянської російської сучасності поєднання антиєвропеїзму, неоевразійства і нових геополітичних міфів подекуди породило небезпечні й агресивні екстремістські ідеології. Причому у рамках останніх Україна бачиться чимось на зразок великої Чечні, яку необхідно повернути в імперське лоно (за необхідності – і силою зброї). Небезпека посилюється ще й тим, як підкреслюють автори, що подібними ідеологічними пошестями в даний момент «заражена» значна частина російської інтелігенції [16, с. 460]. О.П. Лановенко наводить думки відомого російського дослідника, автора і засновника євразійства М. С. Трубецького, за яким *Київська Русь НЕ була пращуром Росії, оскільки ще за сто років до монгольської навали розпалася на вісім суверенних держав* [16, с.269].

Насиченими інформацією, перевіреними об'єктивними фактами, науковими висновками вирізняються роботи – наукові монографії і підручники провідних викладачів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Це праці завідувачів кафедр професорів В.А.Манжолі, В. П. Крижанівського і В. М. Матвієнка, професорів С. П. Галаки, М. М. Білоусова, Л. Ф. Гайдукова, директорів ІМВ акад. Л. В. Губернського, проф. В. В. Копійки тощо. Їхні знання, ідеї, роздуми втілені у таких підручниках, як «Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–70-ті роки)», «Міжнародні відносини та зовнішня політика. 1980–2000 роки», «Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин» [17-19], де розвиткові українсько-російського діалогу, а отже і кримському питанню присвячено чимало уваги.

Водночас неможна обійти увагою роботи українських дипломатів, що присвятили чимало сил розбудові зовнішньополітичних засад України і реалізації її на практиці. У першу чергу в цьому зв'язку називаємо роботи першого міністра закордонних справ незалежної України А. М. Зленка [20]. Українській зовнішній політиці, складнощам становлення й розвитку міжнародних засад діяльності України, її

стратегічному вибору і вибору стратегічних партнерів, зокрема і Росії, присвячені праці спікера українського парламенту, акад. В.М.Литвина [21].

Політологічний екскурс у міжнародні відносини кінця ХХ – початку ХХІ століття і формування зовнішньополітичної концепції України в складних взаємозалежностях провідних силових центрів, у т.ч. і Російської Федерації розглядаються в низці робіт професора Л. Д. Чекаленко [22-24]. Авторка виводить можливість розвитку паритетних двосторонніх відносин України і Росії через призму засад стратегічного партнерства, розглядає їх у тісному взаємозв'язку становлення і розвитку людини, суспільства і держави.

Окрему групу наукової літератури складають *дисертаційні дослідження*, серед яких дисертації на звання кандидатів і докторів політичних або історичних наук. Це роботи С. О. Штепи, М. А. Жидкова, Л. С. Гаспарян, М. В.Сомова тощо [25-28]. У дисертаціях розглядаються питання про роль українського парламенту у вирішенні етнополітичних проблем Криму, тенденції розвитку міжконфесійних відносин в Автономній Республіці Крим, проблеми Криму у пострадянський період, а також проблеми політичної комунікації в інформаційному просторі Автономної Республіки Крим та ін.

Широкий спектр наукової і публіцистичної літератури з зазначених питань знаходимо в *працях російських учених*. Серед наукової і навчальної літератури зазначимо фундаментальні підручники і навчальні посібники викладачів Московського державного інституту міжнародних відносин (університет) (МГИМО) МЗС РФ: ректора університету, проф. А.Торкунова, професорів Ю. Колосова, О. Мельвиля, О. Обічкіної; Дипломатичної академії МЗС РФ професора О. Шмельова та багатьох інших [29-30]. Водночас, спеціальних наукових монографій, присвячених розвитку російсько-українських відносин, не так багато на полицях російських книгарень. Частіше ці питання висвітлюються в окремих розділах або параграфах в колективних монографіях щодо зовнішньої політики Росії, а також статтях у наукових спеціалізованих збірниках інститутів Російської академії наук. Не будемо згадувати заангажовані і стереотипні думки і висловлювання деяких російських політиків, водночас наведемо загальну оцінку стану відносин у Криму поміркованого за поглядами російського ученого А.Г.Задохіна. Так, у параграфі щодо розвитку російсько-українських відносин у книзі «Зовнішня політика Росії: національна свідомість і національні інтереси» автор розкриває наміри російськомовного населення Криму і стверджує, що «місцеві еліти Криму, що представляють російське і російськомовне населення півострова, намагаються забезпечити собі автономний статус. І в цьому вони спираються на проросійськи орієнтовану частину населення, а також на конкретні політичні кола Росії, які не визнають перебування Криму у складі України. І вважають можливим включення Криму до складу Росії» [31, с.159]

У збірнику «Пострадянський простір: реалії і перспективи» під загальною редакцією доктора історичних наук, професора Б. О. Шмельова [67] у кількох розділах розкривається сутність сучасних українсько-російських відносин. Так, професор Б. О. Шмельов пише про «западницьку ідеологію», «Україну від Сяну до Дону», і стверджує, що ідея незалежності України спирається саме на заперечення культурної традиції про дві гілки єдиного народу великоросів і малоросів; називає таку політику «галіційською ідеологією галіційських самостійників». Учений вважає, що концепція української незалежності, що спирається на ідею історичної самотунності українського народу і його права на самовизначення і національне відродження, *розглядає Росію в якості головної перешкоди на цьому шляху*. [32, с.21]. Тобто *ідеться про неможливість двох інтеграцій: проросійської і проєвропейської*. Певний інтерес являють матеріали наукового видання «Вісника наукової інформації», що видає Інститут економіки Російської академії наук (РАН). Так, всі статті збірника №1 від 2010 року присвячені питанням України і українсько-російським відносинам. В ньому опубліковано аналітичні матеріали круглого столу від 26 березня 2009 року «Україна в умовах світової економічної кризи. Російсько-українські відносини» [33].

Водночас поза виваженими і продуманими оцінками щодо українських реалій зустрічаємо на сторінках цього видання, на жаль, і такі твердження, як «за час перебування при владі *режиму* Ющенко – Тимошенко на Україні виразно намітилися головні риси її фашизації» [33, с.100]; щодо висвітлення і вивчення трагедії голодомору в Україні читаємо, що «цей прийом *етнонаціоналізму* було обрано не випадково, а як засіб консолідації нової української нації, оскільки він закладає міну під спробу інтеграції України і Росії» [33, с.99]. Важко назвати роботу науковим дослідженням, коли в ній пишеться про «роздмухування етнічної ненависті в Україні», ворожість до сусідніх народів, «формування образу ворога в особі інакомислячих, що не поділяють галицько-українські ідеали» і що «нормою стала героїзація українських націоналістів». При цьому посилаються на керівників громадських структур, що сповідують проросійські і російські інтереси, наприклад, голови руху «Русскоязычная Украина» В. Колесниченка та інших. Важко коментувати також «науковий висновок» про те, що в Україні «третирували православних віруючих і священників», що «оранжева революція – спектакль розгулу демократії, режисований Заходом *в зоні традиційного російського впливу*» (!). Зі сторінок видання ми також дізнаємося, що Росія веде битву за СНД. «В Україні – в цій зоні американських інтересів два десятки років насаджуються антиросійські настрої». Цитована авторка певна, що «на Украине будет вставать из пепла единая с Россией вера, история, культура, общие беды и победы, а также *единая государственность* (!) И тяготение к России будет вечным атрибутом украинской независимости» [33, с. 101, 102].

Цікаве питання щодо спільної віри. Яка нині віра в Росії, чи часом не мультиконфесійна, і який відсоток в ній мусульман? І щодо єдиної державності. Яку ж єдину державність мають на меті деякі російські учені?

Автори пропонують для Росії терміново вжити наступні кроки. У першу чергу запустити і реалізувати т.зв. «російський проект»: «намаганням перетворити Україну на антиросійську Галичину покликаний протистояти російський проект. Його завдання – активізувати інтелектуальні ресурси, протистояти

системним впливам на всіх рівнях, оскільки «за українізацією стоїть проект анти-Росія» тощо. Хто ж буде протистояти і консолідувати, – фонди і центри – грантоїди російських грошей, наприклад, «Фонд стратегической культуры» (Ставицкий А. В.) [33, с.103]. Оскільки жорсткий прагматизм з боку Росії щодо України себе не виправдав, – продовжує авторка, – нині треба в якості противаги українству відродити ідею єдиної руської нації і єдиних витоків її формування. «Русский народ не должен добровольно лишать себя малой Родины – Малороссии». Мала батьківщина для росіян – це наша Україна, яку вони вперто називають «Малороссией».

Ще одна цікава пропозиція. Як «у Косово молоді люди носять футболки з написами «Косово=Сербія», так і в Росії треба пропагувати гасло «Київ = Мать городов русских!». Таким шляхом доволі продумано і хитро підмінюються поняття: «Русь» і «російський», «русский». До аргументів також додається думка про хрещення Київської Русі: «Надо помнить, что было крещение Руси, а не Украины». І як висновок: «Отделение Белоруссии и Украины – чудовищная нелепость, затея провокационная, гибельная и безумная...» [33, с.105].

Міграційні процеси між Україною і РФ розглядає Стрельцова Я. Р., за спостереженнями якої інтенсивну участь у міграційному обміні з Росією займають Донецька, Луганська, Херсонська області, а також Автономна Республіка Крим. Найбільший відсоток етнічних руських проживає в Криму і, зокрема в м. Севастополі – 74,4% [34, с.136].

Водночас аналітичних об'єктивних наукових робіт щодо кримського питання ми не знаходимо. Навіть у відомому підручнику з міжнародних відносин відомих російських учених А. Д. Богатурова і В. В. Аверкова «История международных отношений (1945–2008 гг.)» тематика становлення українсько-російських відносин потрапила до переліку питань про конфлікти: «Заморожування конфліктів на території СНД» [35, с.449-458]. З огляду на претендування на об'єктивність викладеного матеріалу, наведемо тут думку про Крим повністю. Автори пишуть, що «українізація Криму викликала настрої за передачу Криму назад до складу Росії. Побоюючись відокремлення Криму, український уряд запровадив низку жорстких заходів з обмеження прав Кримської автономії і посилення повноважень центральної влади. Це викликало зростання політичної напруги. ... Український уряд провадив торг про умови перебування російського ВМФ в Криму, намагаючись тиснути на Москву заявами про намір вступу до НАТО. о використання військово-морських баз збройними силами обох країн» [35, с.452]. Як бачимо, у провідному підручнику для вищої школи Росії, тобто для російської молоді, якій прийдеться розбудовувати відносини з Україною, немає жодного слова про зазіхання Росії на українські Крим і місто Севастополь, жодної інформації про звернення України у пошуках захисту територіальної цілісності до Ради Безпеки ООН і розгляд цього питання на світовому міжнародному рівні. Відсутня інформація про засудження поведінки Росії світовою спільнотою і підтримку суверенітету України. Виникає питання, чому так односторонне описуються події не такого вже й далекого минулого відомими істориками і політологами, лідерами наукового бомонду Росії.

Проаналізувавши публікації провідних наукових російських журналів з зовнішньої політики і міжнародних відносин за останні п'ять років – журналів «МЭиМО», «Международная жизнь», «Современная Европа» та ін., ми дійшли висновку, що російсько-українським питанням співробітництва присвячено дев'ять матеріалів, з яких дві рецензії на підручники, що надруковані в Україні. Сучасним відносинам з Україною присвячено дві роботи: про «Рік України в російській історичній науці» і «Україна між Росією і Європою: перипетії вибору». Інші публікації висвітлюють діяльність Н.Махна, І.Мазепи; присвячені темам «Україна-НАТО: ставлення влади і народу», «Український марафон», «Політиканство: голодомор» тощо. Як бачимо, наша держава і двосторонні відносини не є пріоритетними темами для російських дослідників. Навіть назву України російські фахівці-міжнародники плутають (називають нас «Республіка Україна»). Отже, спеціальних досліджень українсько-російських відносин навколо кримського питання ми не знаходимо.

Водночас відносини з Україною доволі активно вивчаються у дисертаційних роботах російських учених. Серед них назвемо дисертації Аладьїної Н. В., Козлова С. В., Жирнова С. В., Зубакової А. В., Сидорової Н. П., Катая Д. В., Лаврової Т. В., Романенка В. И., Єфремової М. В. та ін. [36-43]. Тематика робіт охоплює такі питання, як сучасні російсько-українські відносини в епоху глобалізації, пріоритети зовнішньої політики України, військово-політична інтеграція країн на пострадянському просторі, економічна співпраця Російської Федерації з країнами «близького» зарубіжжя, морська політика Росії, питання розвитку СНД тощо.

Підбиваючи ризик зазначимо, що із досліджуваної теми існують кілька груп історіографічних джерел. До першої віднесемо роботи українських істориків, провідних економістів і політологів, що безпосередньо досліджують новітні міжнародні відносини кінця ХХ – початку ХХІ століття, зокрема і українсько-російські взаємини, які так чи інакше торкаються кримського питання. Однак, не заважаючи на здавалося б значну кількість публікацій з українсько-російських відносин окремих аналітичних історико-політичних робіт, що присвячені саме кримському питанню, далеко недостатньо.

Джерела та література:

1. Енциклопедія історії України. – К. : Наукова думка, 2010. – Т. 7 : Мл – О. – 728 с.: іл.
2. Історія України / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін. – К. : Альтернативи, 1997. – 416 с.
3. Україна крізь віки : у 13-ти т. – К. : Альтернативи, 1998-1999.
4. Україна-Росія: діалог історіографій : матеріали Міжнар. наук. конф. – К., Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2007. – 256 с.

5. Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : зб. наук. праць. – Одеса : ВМВ, 2011. – 397 с.
6. Україна в міжнародних відносинах : енциклопедичний словник-довідник. – К. : Ін-т історії України, 2009. – Вип. 1 : Предметно-тематична частина : А–Г. – 184 с.
7. Цивілізаційна структура сучасного світу : в 3-х т. – К. : Наукова думка, 2007. – Т. II : Макрохристиянський світ в епоху глобалізації. – К., 2007. – 692 с.
8. Горбулін В. П. Національна безпека: український вимір / В. П. Горбулін, О. В. Литвиненко. – К. : ПП «Інтертехнологія», 2008. – 103 с.
9. Віднянський С. В. Україна і світ. Українсько-російські відносини / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001). – К. : Альтернативи, 2001. – С. 626-638.
10. Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспект / О. С. Бодрук. – К. : НІПМБ, 2001. – 300 с.
11. Перепелиця Г. М. Розподіл Чорноморського флоту як проблема національної безпеки України / Г. М. Перепелиця // Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001). – К. : Альтернативи, 2001. – С. 553-558.
12. Кульчицький С. В. Україна і Росія в історичній ретроспективі : в 3 т. / С. В. Кульчицький. – К., 2004.
13. Кульчицький С. В. Новітній український державотворчий процес : т. 3 / С. В. Кульчицький, Б. О. Парахонський. – К. : Наукова думка, 2004. – 327 с.
14. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива : монографія / С. І. Пирожков, О. С. Бодрук, М. А. Ожеван, Б. О. Парахонський, Л. П. Токар та ін. – К. : НІПМБ, 2001. – 624 с.
15. Україна – Росія: проблеми економічної взаємодії / за ред. С. І. Пирожкова. – К. : НУРВ, 2000. – 256 с. : іл.
16. Україна – Росія: концептуальні основи гуманітарних відносин / за наук. ред. О. П. Лановенка. – К. : Стилюс, 2001. – 476 с.
17. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945 – 70-ті роки) : підруч. / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. – К. : Либідь, 1999. – 558 с.
18. Міжнародні відносини та зовнішня політика. 1980-2000 роки : підруч. / Л. В. Губерський, Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень та ін. – К. : Либідь, 2001. – 624 с.
19. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин : підруч. – К., 2008. – 512 с.
20. Зленко А. Дипломатія і політика України в процесі динамічних геополітичних змін / А. Зленко. – Харків : Фолюс, 2003. – 559 с.
21. Литвин В. Україна: Європа чи Євразія? / В. Литвин. – К. : Лі-Терра, 2004. – 512 с.
22. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика і безпека України: Людина – Суспільство – Держава – Міжнародні структури / Л. Д. Чекаленко. – К. : РНБО України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки, ДУС, 2004. – 352 с.
23. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України : підруч. / Л. Д. Чекаленко. – К. : Либідь, 2006. – 712 с.
24. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України : підруч. / Л. Д. Чекаленко. – 2-е вид. – К. : LAT&K, 2011. – 340 с.
25. Штепа С. О. Роль Верховної Ради України у вирішенні етнополітичних проблем Криму : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.05 / С. О. Штепа. – К., 2004. – 18 с.
26. Жидков М. А. Тенденції розвитку міжконфесійних відносин в Автономній Республіці Крим: політологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / М. А. Жидков. – Сімферополь, 2009. – 21 с.
27. Гаспарян Л. С. Феномен політичної сили в транзитивному українському суспільстві: Крим у пострадянський період : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Л. С. Гаспарян. – Сімферополь, 2009. – 18 с.
28. Сомов М. В. Політична комунікація в інформаційному просторі Автономної Республіки Крим : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / М. В. Сомов. – Сімферополь, 2007. – 20 с.
29. Внешняя политика Российской Федерации. – М. : МГИМО; „Российская политическая энциклопедия”, 2000. – 328 с.
30. Современные международные отношения и мировая политика / А. В. Торкунов, И. Г. Тюлин, А. Ю. Мельвиль и др.; отв. ред. А. В. Торкунов; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России. – М. : Просвещение; МГИМО, 2004. – 991 с.
31. Задохин А. Г. Внешняя политика России: национальное сознание и национальные интересы / А. Г. Задохин. – М. : Дипломатическая академия МИД России, 2002. – 229 с.
32. Шмелев Б. А. Некоторые проблемы становления российско-украинских отношений / Б. А. Шмелев // Постсоветское пространство: реалии и перспективы. – М., 2009. – С. 18-42.
33. Лактионова Н. Я. Технология отрыва Украины от России и создание новой украинской идентичности / Н. Я. Лактионова // Вестник научной информации. – 2010. – № 1. – С. 91-106.
34. Стрельцова Я. Р. Особенности российско-украинского миграционного обмена / Я. Р. Стрельцова // Вестник научной информации. – 2010. – № 1. – С. 126-141.
35. Богатуров А. Д. История международных отношений (1945-2008 гг.) : конспект лекций / А. Д. Богатуров, В. В. Аверков; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России. – М. : МГИМО-Университет, 2009. – 672 с.
36. Аладьина Н. В. Приоритеты внешней политики Украины 1991-2008 гг. : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.15 / Н. В. Аладьина. – М., 2008. – 265 с.

37. Козлов С. В. Геополитические аспекты морской политики России в условиях глобализации : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / С. В. Козлов. – СПб., 2006. – 195 с.
38. Жирнов С. В. История экономического сотрудничества Российской Федерации со странами Ближнего и Дальнего Зарубежья в 1991-1999 годы : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / С. В. Жирнов. – М., 2000. – 20 с.
39. Катая Д. В. Россия и Украина в новом геополитическом пространстве : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / Д. В. Катая. – М., 2000. – 143 с.
40. Николаенко В. Д. Военно-политическая интеграция на постсоветском пространстве: проблемы и перспективы развития : дис. ... д-ра полит. наук : 23.00.04 / В. Д. Николаенко. – М., 2005. – 349 с.
41. Сидорова Н. П. Российско-украинские отношения: проблемы и перспективы сотрудничества: политологический анализ : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / Н. П. Сидорова. – М., 2000. – 202 с.: ил.
42. Тарасов И. А. Внешняя политика России в юго-западном регионе постсоветского пространства : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / И. А. Тарасов. – М., 2004. – 20 с.
43. Зубакова А. В. Украина-российские отношения в свете новых геополитических реалий : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / А. В. Зубакова. – М., 2008. – 202 с.: ил.

Щевелев С.С.

УДК (369.4)03

ПАЛЕСТИНСКИЙ УЗЕЛ В 1939 ГОДУ

После подавления арабского восстания в Палестине (1936 – 1939), 7 февраля 1939 года в Лондоне начала свою работу Конференция круглого стола с участием представителей Великобритании, Египта, Ирака, Саудовской Аравии, Трансиордании, Йемена, руководителей арабских партий Палестины, лидеров сионистского движения. Участники конференции сразу же столкнулись с диаметрально противоположными позициями палестинских арабов и сионистов. Х. Вейцман от имени Еврейского Агентства потребовал снятия всех ограничений на иммиграцию евреев в Палестину, продолжения существования мандата [1, с. 211].

Накануне конференции в Каире, в октябре 1938 г. был созван межпарламентской конгресс арабских и мусульманских стран, получивший название Конгресса Защиты Палестины, и был воспринят в мусульманском мире с огромным сочувствием. Созван он был по инициативе египетских парламентариев-панарабистов. На конгресс прибыли делегаты от Ирака, Сирии, Палестины, Ливана, Индии, Магриба, Йемена, Китая, от арабской диаспоры в Америке [2, с. 441]. Представительство на конференции было, таким образом, достаточно широким, но в Каире возникли серьёзные разногласия между делегациями по вопросу о том, кому должна принадлежать Палестина. На нее претендовали и Египет, и Ирак, и Сирия. Но в главном вопросе делегаты были единодушны. Каирский конгресс заявил, что Декларация Бальфура была незаконной с самого начала, что Палестина была и остаётся арабской страной; никакого раздела страны допустить нельзя; всякая иммиграция в Палестину должна быть запрещена. Резолюция требовала создания в Палестине национального правительства, избрания парламента, амнистии политическим заключенным и возвращения ссыльных и эмигрантов [2, с. 442].

Каирская резолюция призывала правительство Великобритании выполнить эти требования, а в случае отказа "...арабы и мусульмане всего мира будут рассматривать отношение Англии и евреев, как враждебное к ним и это заставит арабов и мусульман считаться с такой позицией со всеми вытекающими последствиями на политические, экономические и социальные отношения" [2, с. 442]. Конгресс обратился с призывом к правительствам арабских и мусульманских стран проводить в жизнь эти решения всеми доступными средствами. Был избран специальный комитет из представителей Египта, Сирии и Индии для наблюдения за выполнением этих решений. Члены комитета выехали в Лондон, чтобы вручить решения Каирского конгресса правительству Великобритании.

На Лондонской конференции к решению палестинской проблемы были привлечены арабские государства, перечисленные выше. Сирия и Ливан не приглашались на конференцию, чтобы не обострять отношений с Францией. Накануне конференции начались длительные дебаты между арабскими палестинскими партиями по поводу состава делегации.

Некоторые палестинские лидеры, стремясь быть включенными в состав делегации, заверяли британскую администрацию в своей лояльности и публично осуждали вооружённую борьбу в Палестине против мандата Великобритании. Так, Фахри Нашашибби, родственник и политический соратник Раджеба Нашашибби, направил подобное письмо Верховному комиссару, в котором утверждал, что партия Национальной обороны представляет более половины населения Палестины [3, с. 120], что далеко не соответствовало действительности.

Правительство Великобритании было против включения в состав этой делегации лидеров Амина аль-Хусейни и бывших членов ВАК, депортированных во время восстания в Палестине, предлагая сформировать делегацию из умеренных палестинских лидеров, в основном из членов партии Национальной обороны, возглавляемой кланом Нашашибби. Однако, при обсуждении состава делегации палестинскими политическими и религиозными лидерами, "почётным" главой делегации был избран Амин аль-Хусейни. Один из руководителей вооружённого восстания Иззат Дарваза отказался от своего участия в делегации и поездки в Лондон. Это был пропагандистский жест, потому что правительство Великобритании всё равно запретило бы ему въезд на Британские острова из-за его участия в вооружённой борьбе против мандатной администрации. В случае отказа Великобритании от разрешения на участие в работе конференции бывшим